

istorija jedne recepcije: kako (ni)su čitali kodera... (VII)

sava damjanov

U slavu i spomen Đorđa Markovića Kodera (1806—1891)

KODERIUM, zagonetna reč koju bi pesnik Romoranke, taj istinski mag jezika, mogao pretvoriti u bezbroj neponovljivih reči-bića. Ali, u njegovom beskrajnom rečniku ona se javlja samo jednom, u pismu Mariji Milutinović (1858), da bi označila pesnikove jezičko-umetničke projekte, tj. njegov, Koderov Tekstualni Univerzum. Nije li nam tim Imenom on, koji je verovao da Ime zaista predstavlja Suštinu, sugerisao nešto važno, nešto što treba da respektuje svako ko na neki način ulazi u Koderov Univerzum (koji, naravno, mora biti tekstualni, tj. jezički)? Ako jeste, onda ovo mesto može samo tako da se zove: jer, ovde se tekstovi-hodočasnici klanjaju senima tog Univerzuma, u vreme kada se navršava 99 godina od smrti njegovog Tvorca. Da, upravo tako je moralo biti, ovaj prostor morao se otvoriti baš na 99-godišnjicu Koderove smrti (a ne, recimo, na stogodišnjicu — kako to obično biva!), jer samo mistični broj (99) može se posvetiti Onome ko je u svojim pismima pozdravljao demone, dopisujući na kovertama ili belinama magijsko-vrždžbinske formule i poruke za htonska bića. Zato, ovaj KODERIUM treba shvatiti i kao svojevrsni spomenik (u znaku 99) Đorđu Markoviću Koderu, jednom od najradikalnijih, najinovativnijih i najoriginalnijih stvaralaca u srpskoj književnosti, koji — zanemaren i potcenjen od te iste književnosti — pravi spomenik, u stvarnosti, još uvek nema...

Sava Damjanov



Uočavajući postojanje poetsko-jezičke linije Sarajlija-Koder-Kostić; ne sme se gubiti iz vida ni to da je Skerlić u istoj knjizi upravo pomenutu liniju sasvim negativno ocenio, da ju je radikalno odbacio ni ne pokušavši njeno dublje, ozbiljnije i svestranije promišljanje. Sve to još jednom potvrđuje Skerličevu isključivost, koja je u nekim slučajevima — zbog njegovog velikog i dugotrajnog autoriteta — skupo stajala srpsku književnost takav slučaj, nesumnjivo, predstavlja i Skerličeva recepcija Koderovog dela, koja (poput recepcije Disonovog pesništva) ne samo da otkriva dosta jednosmeran literarni sluh i nedostatak estetske fleksibilnosti kod ovog kritičara, nego je kao prva i sve do novijih vremena najuticajnija, književnoistorijska valorizacija tog dela, zaokružujući i rezimirajući negativan recepcijski odnos prethodne epohe prema Koderu, u velikoj meri odredila i potonji tretman ovog pesnika u nauci o srpskoj književnosti (koja je, uostalom, i inače dugo, isuviše dugo bila bitno utemeljena na skerličevskim — kako sintetičkim tako i parcijalnim — premisama).

Nedovoljnost Skerličevog recepcijskog horizonta očekivanja, odnosno razmere njegovog ogrešenja o stvaralaštvo Đorđa Markovića Kodera, ukazuju se u još oštrijem vidu ako konstatujemo činjenicu da on u svojoj ključnoj književnoistorijskoj sintezi, *Istoriji nove srpske književnosti* (1914), u odeljcima o »prelaznom periodu« i o romantizmu posvećuje zasebne odrednice/poglavlja čak i takvim minoritima kao što su, recimo, Matija Ban, Medo Pucić, Jaksim Nović Otočanin, Jovan Sundečić ili Stevan Vladislav Kačanski, udostojivši ih na taj način koliko-toliko ozbiljnije recepcije; dok njihovog suvremenika Kodera sasvim prećutkuje, ne udostojivši ga čak ni jedne jedine rečenice. U tom pogledu nešto je korektnija jedna druga — manje hvaljena i uticajna, ali ne i nezanimljiva — književno-istorijska sinteza Skerličevog romana, *Istorija srpske književnosti* Jovana Grčića (1906): Koderu je tu dodeljen poseban paragraf (br. 100), koji je i u sadržaju istaknut kao zasebna jedinica, mada se, na žalost, u recepciji i vrednovanju pesnikovo delo Grčić u biti ne razlikuje od autora *Omladine i njene književnosti*. Naime, Jovan Grčić takođe potpuno minorizuje Koderovo jezičko-umetničko stvaralaštvo, svodeći ga na sumnjivu ekstravagantnost, na aksiološki irelevantno pesničko osobenjaštvo: po njemu, pesnik »teži jedino da u vanrednim rečima i izrazima stigne i prevaziđe Simu Milutinovića«, zbog čega gradi »isuviše sumnjive kovance«, dok za »čudno stihovano delo s natpisom Romoranke« Grčić tvrdi da je »u svoje vreme u novosadskoj »Danici« i »Jovanovićevoj »Javoru« preko mere hvaljeno«. Ova poslednja Grčićeva konstatacija ne samo da zvuči poluironično, nego otkriva i autorov vrednosni sud: jer, ako su za njega pomenute beleške iz »Danice« i »Javora« bile *prekomerno pohvalne* (iako one, videli smo, ni izbliza — nisu bile takve!), onda s pravom možemo pretpostaviti koliko je nisko na Grčićevoj kvalitativnoj lestvici zapravo stajala Koderova Romoranke.

U kontekstu ovakvih književnoistorijskih čitanja i ocena Koderovog dela, ni najmanje ne iznenaduje činjenica da još jedan tadašnji ugledni srpski naučnik, Andra Gavrilović, čini istovetno ogrešenje o našeg pesnika, ne posvetivši mu ni rečka u svom trotomnom leksikonskom ostvarenju *Znameniti Srbi XIX veka* (1901 — 1904), kao ni u obimnoj *Istoriji srpske i hrvatske književnosti I—III* (1910-1913). S druge strane, izvesno (makar i sasvim blago) iznenadenje predstavlja činjenica da u isto vreme pesnik Veljko Petrović, pokazujući sluh i naklonost za osporavanog Koderovog poetskog srodnika Lazu Kostića, krajnje ignorantski i prezrivo-potcenjivački pominje tvorca Romoranke: za Petrovića je on »manijak Đorđe Marković-Koder« (podvukao S.D.), koji se »zadovoljavao gomilanjem i kićenjem reči i fraza«. Tako se ovde Veljko Petrović ipak — i pored (u ono vreme »grešne«) ljubavi prema pesništvu Laze Kostića — suštinski legitimisao kao čedo (ali i kao reprezent!) skerličevsko-popovićevske literarne paradigme, koja je delimično mogla da podnese Lazu — barem u onim njegovim svetlijim, tj. svesnijim i razumljivijim trenucima — ali nikako i krajnje iracionalnog, konstantno »zamućenog« Kodera. Stoga, valjda, ne treba posebno ni isticati kako je naš jezičko-umetnički čudotvorac prošao u čuvenoj i dugo najuglednijoj antologiji srpskog pesništva, *Antologiji nove srpske lirike* Bogdana Popovića (1911): tadašnji vodeći i neprikosnoveni arbitar elegantiorum nije u toj knjizi na bilo koji način registrovao Koderovo pesničko postojanje! Bez obzira što, za razliku od svog učenika i saradnika Skerlića, nije bio pristalica funkcionalizacije književnosti (posebno ne društvene i nacionalne), nego je prevashodno afirmisao njene čisto estetske dimenzije, elemente lepote u njoj, Koder se — ukoliko ga je uopšte čitao — nije uklapao u poznate kriterijume Bogdana Popovića, po kojima bi pesma morala biti »cela lepa« ako želi izdržati stroži estetski sud. Isto tako, ni čitnje »red po red« i »reč po reč« (kritički metod koji je B. Popović prihvatio od A. Bena), to izrazito logičističko i racionalističko poimanje književnog teksta, nije moglo dati iole zanimljivije rezultate u (eventualnom) susretu sa hermetičnim, izrazito disperzivnim semantičkim i formalnim strukturama Koderove jezičko-umetničke prakse: horizont očekivanja jednog od najvećih kritičara i teoretičara koje je srpska književnost imala, u toj meri se mimolazilo sa onim što je ovoj književnosti nudio Koder, da je njihov (recepcijski) susret doista bio nemoguć... Kao što je, uostalom, i pozitivističkim pristupom Bogdanovog brata, našeg značajnog književnog istoričara Pavla Popovića, bilo nemoguće suštinski dodirnuti stvaralaštvo Đorđa Markovića Kodera, pa tako u njegovim brojnim (često i nezaobilaznim) radovima o srpskoj književnosti XIX veka (objavljivanim između 1900. i 1939) nema ni jedne jedine relevantne reči o pesniku Romoranke, osim sasvim uzgrednog pomena u vezi sa Milovanom Vidakovićem (gde on, zapravo, Koderu uopšte i ne identifikuje, već ga određuje kao posve nepoznatu ličnost, tj. kao »neko Georgija

⁹⁷ Jovan Grčić, *Istorija srpske književnosti*, Novi Sad 1906, str. 204-205.

⁹⁸ Veljko Petrović, *Laza Kostić*, »Pregled« g. I, br. 7-8, 15. januar 1911, str. 692.

⁹⁹ Pavle Popović, *Jedna pesma M. Vidakovića*, »Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor«, 1935, sv. 1-2, str. 205-206.

Taj podatak (iako ne i pesmu koju je u »Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor« objavio, jezik, istoriju i folklor- publikovao), Pavle Popović pominje i u svojoj studiji Milovan Vidaković, Beograd 1934.

Markovića», koji slavnom romanopiscu šalje 1836. pohvalnu pesmu⁹⁹. Jednostavno govoreći, naša akademska nauka o književnosti, nezavisno od konkretnih metodoloških opredeljenja (koja je ipak objedinjavala težnja ka egzaktnosti i racionalnoj spoznajni delu), i početkom dvadesetog veka, i u međuratnom periodu, potpuno je nemoćila Dorda Markovića Koderu, ili ga je (u »najboljem« slučaju) ignorantски svodila na literarno irelevantnu i krajnje neobjektivnu pojavu; upravo takvo stanje izuzetno je pogodovalo za sasvim suprotnu reakciju naših tadašnjih stvaralačkih (neakademskih) — posebno modernističkih i avangardnih — krugova, jer su upravo oni pokušavali da radikalno izmene akademski (skerličevsko-bogdanpovičevski) legalizovane premise jezičko-umetničke kreacije; stoga su i oni sami, poput literarno im srodnoг Koderu, bili teško prihvatani — ili čak potpuno odbacivani — od savremene (oficijelne) srpske nauke o književnosti. . .

11. DOBA MODERNIZMA I AVANGARDE: ONI NISU OTKRILI SOPSTVENI POETIČKI KOEN (ĐORĐA MARKOVIĆA KODERA). . .

Međutim, jezičko-umetnički krugovi o kojima je reč (modernistički i avangardni) ne pokazuju odgovarajuće interesovanje za stvaralaštvo Đorđa Markovića Koderu, što je neobično jer su upravo u njemu mogli pronaći domaću tradicijsku potporu za mnoge svoje poetičke intencije. Pomoću njega mogli su »legalizovati« svoje poreklo u srpskoj literarnoj baštini, odnosno zadobiti onu vrstu pokrića koja im je tada u očima našeg književnog establišmenta (pa unekoliko i književne javnosti) i te kako nedostajalo; naime; jedna od čestih primedbi upućivana (iz tradicionalističkih struja ponajpre) našim modernistima i avangardistima bila je ona o njihovoj navodnoj neukorenjenosti u domaću, nacionalnu književnu tradiciju. Zašto oni, smelo reafirmišući Koderu kao najradikalnijeg i najinovativnijeg srpskog pisca XIX veka, nisu istovremeno sasvim jednostavno eliminisali i takav prigovor, to pitanje ostaje i danas zagonetno, iako jedan od važnih razloga tom prenebraganju Koderovog dela treba svakako potražiti i u njihovoj primarnoj okenutosti Evropi (i svetu), uz istovremeno distanciranje (u većoj ili manjoj meri) od pretežnog dela domaćeg, nacionalnog književnog nasleđa: modernisti i avangardisti bili su jedan od onih narastaja u srpskoj literaturi koji su je želeli evropeizirati, ali sveobuhvatno, i u poetičkom i u hronološkom smislu (što se suštinski razlikovalo od »evropeizacije« skerličevskog ili bogdanpovičevskog tipa). Shodno ovakvoj njihovoj intenciji, distanciranje od tradicijskih paradigmi srpske književnosti (posebno od onih preovlađujućih, oficijelno kanonizovanih) bilo je izrazitije i intenzivnije nego eventualni (retki) pokušaji afirmacije onoga što je u toj tradiciji — zapostavljeno ili zaboravljeno — egzistiralo kao drugost.

Pri svemu tome deluje gotovo paradoksalno činjenica da su neki od naših vodećih modernista i avangardista posedovali svest o postojanju Koderovog stvaralaštva, kao i o dubokoj radikalnosti i originalnosti tog stvaralaštva (sasvim netipičnom za naš romantizam), ali da ih ovakva saznanja (delimično ili potpuno recepcijski zasnovana)? ipak nisu motivisala za istinsko oživljavanje »fenomena Koder«, onako kako su to — oponirajući, pored ostalog (no ne i najpre), univerzitet-skoj kritici — činili recimo, sa Lazom Kostićem (Svetislav Stefanović, Vinaver), slavenosrbjskim, i uopšte ne-ukovskim poetsko-jezičkim tokovima (Crnjanski, Nastasijević), ili sa svojim uzorima iz minulih perioda svetske književnosti. Tako, na primer, jedan od najbriljantnijih i najeruditnijih duhova našeg modernizma, Stanislav Vinaver, stvaralac koji je imao upravo izrazit sluh za jezičku različitost, kreaciju i nekonvencionalnost (a svojim esejima se i najintenzivnije borio za njih), pominje Romaranku tek u jednoj fusnoti svoje prve Pantologije.¹⁰⁰ iz te fusnote vidi se da Vinaver jezikotvorstvo Romaranke povezuje sa sličnim sklonostima Laze Kostića, te se čak i ironično odnosi prema ideji — tako prisutnoj u vukovskoj školi — da autentične i poetski vredne kovanice moraju biti zasnovane na narodnom jeziku, tj. proizlaziti iz njega. Ipak, i pored toga Vinaver (zašto?) u svojoj kapitalnoj studiji Zanosi i prkosi Laze Kostića neće nastaviti i dalje razviti razmišljanja u tom pravcu (vezanom za relaciju Koder-Kostić), niti će Koderu uopšte posvetiti pažnju, mada bi se baš to moglo očekivati s obzirom na prostor koji u ovoj studiji posvećuje neologizmima, jezikotvorstvu, alogičnoj melodiji teksta, lingvostilističkim i lingvopoetičkim odstupanjima od pravila i t. sl.: nije li mu, u takvom kontekstu, upravo Đorđe Marković Koder mogao — i trebao! biti glavni adut ne samo u nastojanju da potpuno revalorizuje Lazu Kostića, nego i u borbi protiv logičke poetske sintakse, jezičkog normotvorstva i nemaštovitosti, te protiv nemuzikalnosti, nemelodiznosti racionalne lingvostilističke paradigme? No, u odnosu na Vinavera još neobičnije deluje slučaj Svetislava Stefanovića, poštovaoca, prijatelja, a potom i revalorizatora Kostićevog (tada nepravedno zapostavljenog) književnog dela njegovo pominjanje Koderu u »Misli« 1921¹⁰¹, u kontekstu promišljanja modernizma, uopšte nema pozitivan predznak, naprotiv — on koderovski poetski model (baš kao i Sarajlijin) doživljava kao regresivan, kao fenomen koji ne poseduje anticipatorske potencijale, već predstavlja čisti arhaizam na kome

se ne treba okretati, jer nema valjanih razloga za to i jer bi pomenuto (eventualno) okretanje — kao i svaka tipološka veza sa ovakvim modelom — iz perspektive savremenog pesništva delovali isključivo kao anahronizam, involucija i najobičnije kritičarsko natezanje (tj. kao stereotipni »kritičarski blef«). Ipak, sam kontekst u kojem je Stefanović ovako pomenio Koderu možda je i važniji od izrečenog stava, ne samo zato što je taj kontekst (međuratnog modernizma ali i avangarde) relevantan kao istinska dijahronijska tačka koja Koderovo delo povezuje sa srpskom književnošću XX veka, nego i stoga što je upravo svest o tome — bez obzira na njene različite vrednosne predznake — polako ali sigurno izbijala na površinu u međuratnom periodu, da bi kulminirala pri kraju druge faze recepcije pesnikovog dela i uspostavila se kao osnov za novija, ozbiljnija i produktivnija promišljanja ovog dela (počevši od Popovića i Vukadinovića, pa sve do danas). U vezi sa prethodnim zanimljivo je da u istom časopisu u kojem je Stefanović na opisani način, uzgred, pomenio Koderu, sedam godina kasnije nailazimo na tekst anonimnog recenzenta (potpisanoг sa J.), gde se povodom radova dadaista Dragana Aleksića — prema kojima je J. dosta kritičan — iznosi sledeće mišljenje:

... Blaženopočivši Đ. Marković, pisac Romaranke, koga stari »Letopis« nije priznavao, može sada biti zadovoljan. Neka je mir pepelu toga dobrog čoveka i nepriznatog pisca. Novi »Letopis« je otvorio širom vrata povampirenim Markovićima, kojih je danas čitava četa. . .¹⁰²

O čito, J. je ipak unekoliko blažonakloniji prema pra-avangardisti Koderu nego prema avangardistima — svojim suvremenicima, koji su za njega tek »čitava četa povampirenih Markovića«, četa što nasleđuje i nastavlja pesnikovo delo i time — zakasnelo (?) — realizuje misiju koju autor Romaranke za života nije uspeo realizovati. no, najvažnije je ovde zapaziti da J. nedvosmisleno podrazumeva vezu Koderove jezičko-umetničke prakse sa modernističkim i avangardnim intencijama srpske književnosti dvadesetih godina našeg veka; možemo samo »žaliti« što nepoznati autor takvu perspektivu nije bar malo detaljnije obrazložio i razvio, naročito u smislu tumačenja ili makar apostrofiranja onih potencijala Koderovog dela koji ga povezuju sa Aleksićem i ostalim inovacijsko-eksperimentalno orijentisanim piscima novog doba.

Kontekst o kome je reč unekoliko dolazi do izražaja i pri situiranju Koderovog stvaralaštva (u jednom tekstu Veljka Petrovića, napisanom u istom periodu, tekstu koji je — shodno Petrovićevom već opisanom horizontu poimanja našeg pesnika — vrednosno vrlo nepovoljan po Romaranku i njenog autora. Reč je, naime, o odrednici MARKOVIĆ ĐORĐE [Koder] iz Stanojevićeve Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke, odrednice čije prisustvo u jednoj enciklopediji šireg kulturološkog značaja već samo po sebi ukazuje na izvestan pomak u izvlačenju iz zaborava ovog neobičnog stvaraoца (jer, nije sporno kakvi pisci zaslužuju posebnu odrednicu u jednoj opštoj enciklopediji), ali je, s druge strane, upravo način — tog povratka iz zaborava prepoznatljivo — karakterističan u krajnjoj instanci, ništa manje poguban od Skerličeve »presude« Koderu, s obzirom na ugled koji je pomenuta enciklopedija uživala više od tri decenije (tj. sve do pojave Kriježine Enciklopedije Jugoslavije). Veljko Petrović, kao autor odrednice o Koderu, ostaje, dakle, dosledan sebi (odnosno duhovnom okruženju iz koga je literarno izrastao), samo još oštrije i određenije razrađuje svoje shvatanje »manijaka« Koderu: po njemu, pesnik se javljao »u Danici« i »Javoru« člancima o jeziku i stihovima¹⁰³ (moguće da je tada publikovane Razjasnice Petrović pročitao, sasvim u duhu vukovsko-skerličevskog racionalizma, kao članke o jeziku a ne kao jezičko-umetnička ostvarenja); Marković je, takode, »i hotimice i nehotice, oponašao Simu Milutinovića Sarajliju. Kao krajnji, do apsurdnosti romantičar, on je nastojao da i živi i piše na sasvim svoj i neobičan način«¹⁰⁴; teza o Koderovom podržavanju Sarajlije — simplifikovana i netačna — već je odranije postojala na repertoaru »argumenata« kojima se marginalizovalo njegovo jezičko-umetničko stvaralaštvo, ali je u Petrovićevoj verziji dopunjena i težom o apsurdnosti pesnikove krajnje (tj. radikalne) romantičarske paradigme. uz to, nesumnjivo da ovakvo svodenje Koderovog poetičkog radikalizma na ekstremno razvijanje tipičnih romantičarskih književnih premisa takode predstavlja simplifikaciju — i netačnu perspektivu), što se može reći i za stav (više nalik optužbi) da je upravo odatle pristekla njegova težnja da »piše na sasvim svoj i neobičan način«, horizont očekivanja Veljka Petrovića i njegovih književnih autoriteta (ili istomišljenika) nalagao je upravo suprotno — pisanje na »običan«, opšteprijemčiv, razumljiv i (za određeno poimanje literature) prihvatljiv način

Iz navedenih polaznih determinanti, sasvim prirodno proizhodi i »tumačenje« najsloženije komponente Koderovog stvaralaštva — samog jezika; za Veljka Petrovića to je »posve naročit pjesnički jezik, dijelom od proizvoljnih kovanica, dijelom iz lokalnih i dijalekatskih specijaliteta«¹⁰⁵ pri čemu ostaje nejasno na osnovu čega je izveden — takode simplifikovan i sumnjiv — stav o pukoj proizvoljnosti Koderovih kovanica (mada je jasna negativna intonacija toga stava); pesničke kovanice, u principu, ne grade se prema nekakvoj jezikoslovnoj normi, niti izvesna proizvoljnost, tačnije sloboda poetskog izraza predstavlja nešto nedopustivo, aksiološki a priori nega-

⁹⁹ Stanislav Vinaver, Pantologija, Beograd 1920, str. 36.

¹⁰⁰ Svetislav Stefanović, Uzbuna kritike i najmlada moderna, »Misao«, g. III, knj. VI, br. 35-36, 1-16. jun 1921, str. 279.

¹⁰¹ J. Pregled časopisa »Letopis Matice srpske«, »Misao«, g. X, 1923, knj. XXVI, sv. 5-6, str. 378.

¹⁰² Veljko Petrović, Marković Đorđe [Koder] u Stanoje Stanojević Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, tom III, Zagreb, b. g. (1927), str. 685.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto.

tivno; isto tako, ostaje nejasno zašto bi upotreba »*lokalnih i dijalekatskih specijaliteta*« kod autora Romoranke bila sporna, a kod drugih (recimo kod Vuka, vukovaca—romantičara i realista) na bi?! Sam Petrović ne ostavlja nedoumicu u vezi sa vrednosnim implikacijama sopstvenog viđenja Koderovo jezikotvorstvo, jer odmah dodaje da je pesnik takvom poetsko-jezičkom orijentacijom »*zabrazdio u čistu ekstravaganciju i grotesknost izraza, i onemogućio svako osjećanje, koliko je možda i imao*«, te su stoga »*Romoranke danas apsolutno nerazumljive*«¹⁰⁰, potcenjivanje slobodnijeg jezičko-eksperimentalnog izraza kao pukog žonglerstva i čiste ekstravagancije prisutno je i u ranijoj književnoistorijskoj recepciji Koderovog dela, i Veljko Petrović, očito, u svom članku, sledi tu tezu, unekoliko je čak i radikalizujući — karakterizacijom takvog izraza kao »*grotesknog*«, inhibirajućeg za poetsku emanaciju »*osjećanja*« — te hipertradicionalističke poetsko-vrednosne kategorije koja je, ipak, Petroviću bliska, pošto je Koderovo stvaralaštvo, u ovakvoj recepciji, pomalo nastrano i nepoetično, onda je jasno da za čitaoca Petrovićevog horizonta očekivanja Romoranka (a ne »*Romoranke*«!) mora biti ne samo »*danas*« nego i zauvek »*apsolutno nerezumljiva*« — jer, tu knjigu nije moguće pojmiti niti logičko-racionalnim putem, niti »*osjećanjem*«, tj. srcem. Doduše, pred kraj enciklopedijske odrednice o kojoj govorimo, Veljko Petrović kao da pokušava obezbediti izvesno pokriće za sopstvenu nerazumevaajuću recepciju Koderovog stvaralaštva, iznoseći tvrdnju da ovaj pesnik »*nikada nije bio ozbiljno shvaćen, ali je kod savremenika umio da pobudi pažnju*« (tvrdnju koja je svojevrsan ključ upravo Petrovićevog odnosa prema Koderu: on ga ne shvata, ali mu ipak poklanja kakvu-takvu pažnju!), tvrdnju potkrepljenu i rečima da su »*mnogi zalili njegov zastranjen talenat, a i danas ga rado nazivaju futuristom svoga vremena, i hoće u njemu da vide preteču nekih najnovijih strujanja u srpskoj poeziji*«¹⁰⁷ Ovdje je, dakle, dodirnuta već pominjana dijahronijska kontekstualizacija Koderove jezičko-umetničke prakse, tj. realizacija Koder-dvadesetovekovni modernizam (ili avangarda), samo što je iz poslednjeg citata jasno da ta poetska linija — i nekad »*a i danas*« — za Veljka Petrovića

srpske literature uopšte, tradicija koja je svoje dominantne kodove baštinila u vukovskim (odnosno modifikovanim vukovskim) tendencijama.

U međuratnom periodu pojavljuju se i dva napisa o Koderu koja niti imaju veći značaj za eventualnu (dotad tek diskretno nagoveštenu) promenu recepcijske i vrednosne slike o njegovom stvaralaštvu, niti pak bitnije učvršćuju ili razvijaju onu već poznatu, dominantnu: ipak, upravo u njenom kontekstu ovi napisi su karakteristični. Prvi od njih objavio je Milan Savić u novosadskoj »*Zastavi*« 1926. i u tom podužem članku on prevashodno evocira uspomene na Kodera kao izuzetnu ličnost, ali su te evokacije mestimično prožete i literarnim ocenama¹⁰⁹. Savić Kodera tretira kao krajnjeg osobenjaka, ali izrazito obrazovanog i mudrog čoveka, navodeći i neke anegdote iz njegovog života: to kazivanje nije lišeno izvesnih (više ljudskih nego literarnih) simpatija — kakve su, uostalom, za pesnika gajili mnogi suvremenici. U vezi sa Koderovim literarnim opredeljenjima, Savić citira reči iz Subotičeve autobiografije (koje, videli smo, nikako nisu pohvalne), pojašnjavajući uz put kako je pesnik inače govorio »*kao i mi što govorimo, i samo kad je hteo filozofski da se izrazi, pisao je svojim nastranim načinom*«¹¹⁰; Savić je takođe bio mišljenja da je za pisca — Kodera »*šteta što to svoje putovanje (po Aziji i Africi — prim. S. D.) nije opisao, nego se bacio na svoje fantazije*«¹¹¹ (svakako valja respektovati stav da bi Koderova putopisna svedočanstva mogla biti zanimljivo štivo, ali ne i dopunu — već videnu u dotadašnjoj recepciji pesnikovog dela — da je šteta što se »*bacio na svoje fantazije*« koje je izražavao »*svojim nastranim načinom*«) Za samu Romoranku Savić kaže da je »*često navodena (što je netačno), ali retko čitana (što je sasvim tačno), pa takvu situaciju pokušava protumačiti pretpostavkom da je »*Koder uvideo i sam da svojim stihovima ne utiče na publiku, te je Romoranci dodao i i Razjasnice*«, ali i da bi »*možda pisac dobro uradio da je i svojim Razjasnicama dodao takođe razjasnice, pa zatim i njima — ali sve razumljivijim jezikom*«, pošto se*

U KODEROVOJ KOŽI

Danas, povodom sto godina od Koderove smrti, hoću samo da ispričam anegdotu koju je režirala Gospoda Slučajnost.

Naime, u Kanadi je jednom našem velikom piscu i uvaženom profesoru bilo priručeno književno veče. A po završetku književne večeri, pomenutom piscu prilazi nepoznati mladić, koji ga pita šta ima novo u Novom Sadu i šta sada radi Sava Damjanov.

Tada je Sava Damjanov pručavao život i delo Đorda Markovića Koderu — to je otprilike uvaženi profesor i rekao u svom odgovoru. Anegdota tek sada počinje. Pisac je počeo, profesorski strpljivo i pedantno, hi-

ljadama kilometara daleko od otadžbine, da objašnjava ko je bio Koder.

Vi se sada sigurno pitate gde je tu materijal za anegdotu. Pa, mladić kome je uvaženi profesor počeo pričati o Koderu, bio je Nebojša Vasović, čovek koji je, pre nego što je, poput Kodera, otišao u svet, na srpskom jeziku napisao knjigu: »*Poezija kao izvanumišće*«.

Knjigu o Đordu Markoviću Koderu. Da je, na primer, kojim slučajem čuo za ovaj događaj, Milorad Pavić bi verovatno napisao priču o učitelju i učeniku koji su na kratko zamenili svoja mesta, ili, pak, o mesecu koji se udvara svojoj mesečini...

A nepoznati mladić se odjednom — igrajući na tren ulogu koju je Koder igrao čitavog svog života — našao u Koderovoj koži.

Jasno je da tu nije bilo izlaza i da čemo sa nepoznatim mladićem morati izaći na ulaz. Naime, oprostićemo se od njega onako kako smo i počeli ovaj tekst. Danas, povodom sto godina od Koderove smrti, hteo sam da ispričam anegdotu koju je režirala Gospoda Slučajnost.

(Pročitano na Koderovom grobu povodom sto godina od njegove smrti.)

Milivoj Nenin

ča predstavlja produkt »*zastranjenog talenta*« (ponajpre vrednog žaljenja), te da vezu o kojoj govorimo neki »*hoće da vide*« — čime kao da se on sam ograđuje od eventualne sumnje da tu vezu takođe sagledava. Najzad, pisac kome su bila strana modernistička i avangardna strujanja dvadesetih i tridesetih godina pisac čiji je horizont očekivanja počivao negde između Skerlićevih, B. popovićevih i poznoromantičarskih ideja, nije mogao ni senzibilitetom, ni ukusom, ni kompletnom recepcijom-estetskom šifrom biti spreman za prihvatanje Koderovog dela, pa mu je na kraju ove enciklopedijske odrednice — kao svojevrsna poeta i vrhunski »*argument*« (no i kao potvrda stare Skerlićeve teze o *polusumanosti i ludosti Romoranke*) — poslužila neproverena, a po sverhu sudeći i potpuno netačna opaska da se Marković pred kraj života bavio konstruiranjem perpetuum mobile, što je karakteristično za njega¹⁰⁸. Poslednjim, sasvim nekorektnim i umnogome ciničnim retcima, Petrović je Kodera definitivno otpisao kao poremećenu ličnost i implicirao besmislenost ozbiljnijeg poimanja tekstualnih tvorina takve ličnosti, toliko bolesne mašte i toliko nastranog uma da je za njih karakteristično ni manje ni više nego bavljenje »*konstruiranjem perpetuum mobile*«. Jedan već nagovešten horizont očekivanja našeg poznatog pripovedača (u pominjanom ogledu o Lazi Kostiću) u ovom slučaju se nedvosmisleno manifestovao, posebno svojim ograničenjima, a pojedine reči i opaske o Koderu nikako ne mogu služiti na čast književno-intelektualnoj savesti i dostojanstvu Veljka Petrovića, tim pre što je — kako rekospo — Stanojevićeva enciklopedija nekoliko decenija predstavljala ključno delo te vrste u nas (pa su, shodno tome, i sudovi izrečeni u njoj imali nemalu težinu). Zapravo, takav horizont očekivanja i takvu književno-recepcijska svest nije determinisao Veljko Petrović, već je on sam formiran u njihovom okruženju, a ovdje je progovorio kao njihov tipičan predstavnik, čime se po ko zna koji put pokazalo koliko je dugovečna i uticajna bila (i ostala) ona »*tvrdva*«, prevashodno logičko-racionalno usmerena tradicija srpske literarne misli i

čak može posumnjati »*da li je pesnik posle mnogo godina i sam razumeo šta je pisao?*«¹¹². Najzad, Savić iznosi i svojevrsnu opštu ocenu Koderovog dela:

»... Da je Marković pisao razumljivim jezikom i načinom, nema sumnje da bi mu dela bila uticajna, uzimajući u obzir njegovu obrazovanost, njegov intelekt i veliko znanje. Tako se gdekoji sposobni duhovi istroše i izgube u tartanji idući za fantazmama...«¹¹³

Deo ovakve Savićeve ocene svakako predstavlja i (po pesnika porazan!) stav da bi »*velika šteta bila ako je propao rukopis botaničke zbirke izvesnog N. Stojanovića, »*kudikamo veća nego gubitak Koderovih svih 200 tabaka*« rukopisne zaostavštine¹¹⁴! I ovo, pored ostalog, potvrđuje da recepcijska paradigma, odnosno horizont očekivanja Milana Savića u kontaktu sa stvaralaštvom Đorda Markovića Koderu ponavlja upravo onaj stereotip sa kojim smo se i dosad — povodom recepcije tog istog stvaralaštva — najčešće susretali, i koji je takođe tipičan produkt tradicijskog toka pomenutog u vezi sa enciklopedijskom odrednicom V. Petrovića o Koderu; zato Saviću Koderov poetski jezik i *fantazija/fantazme* predstavlja nerazumljivu nastranost, a čitavo njegovo književno delo estetski bezvredan produkt promašenog talenta. Jedino što u komentarisanoj članku Milana Savića unekoliko prevazilazi okvire ovakvog stereotipa, jeste njegovo naslućivanje da Razjasnica nije nikakav puki »*prevod*« hermetične Romorankine teksture, niti da to od Razjasnice treba očekivati, s obzirom na njenu istovetnu jezičku neprohodnost (*nerazumljivost*) mada je sam Savić ipak smatrao da je pesnik u tim tekstualnim segmentima trebao pomoći upravo putem racionalno-logičkog razjašnjenja, tj. pojednostavljivanja jezika do granice razumljivog.*

(nastaviće se)

¹⁰⁹ Milan Savić, Naši stari: Đorde Marković Koder, »*Zastava*«, LVII, br. 30, 10. februar 1926, str. 3-br. 31, 11. februar 1926, str. 3 — br. 32, 12. februar 1926, str. 3
¹¹⁰ Nav. tekst, Nav. mesto, br. 30, str. 3.
¹¹¹ Nav. tekst, Nav. mesto, br. 31, str. 3.
¹¹² Nav. tekst, Nav. mesto, br. 32, str. 3.
¹¹³ Isto.
¹¹⁴ Isto.
¹¹⁵ Vasa Stajić, Novosadske biografije, sv. III, Novi Sad 1938, str. 60-61.
¹¹⁶ Vasa Stajić, Jo van Jovanović — Zmaj, Novi Sad 1933, str. 139.